

fordítása lenne. A Szendrői Névtelen abból a valószínűleg már a XV. században ismeretes nagyobbterjedelmű elbeszélő költeményből meríthetett, amellyel mint közös mintával sok hasonlóságot mutatnak nemcsak a Szilágyi és Hajmási, hanem két ismert székely népballada és Gegő Elek kománfalvi gyűjtése is.

A Históriais énekek kiadása kiváló bizonyít-

téka annak, mennyire megbecsüli az új szlovák irodalomtörténet a haladó hagyományokat. Egyben természetesen intő példa, hogy a régebbi szövegek kiadása és magyarázása mennyire felelősségteljes munka. A kötet tartalmi és technikai hiányosságai mellett is úttörő kezdeményezés, és nagy segítségére lehet a magyar kutatóknak is.

Michna Sarolta

VÁLI MARI: EMLÉKEIM JÓKAI MÓRRÓL

Szépirodalmi Könyvkiadó 1955. 459 l. Az előszót írta és sajtó alá rendezte Lukácsy Sándor. (A Magyar Századok sorozatban.)

Jókai irodalomtörténeti jelentőségét, és nemcsak a magyar, de a világ számtalan népének szívében elfoglalt helyét nem szükséges idéznünk annak bizonyítgatására, hogy egy róla, életéről, közvetlen környezetéről beszámoló újabb „hiteles tanú” előbukbanása az ismeretlenség homályából élményt, emberi dokumentumokban gazdag, színes élményt nyújtó olvasmány a legszeleesebb olvasóközönség számára is. Ebből a szempontból föltétlenül nyereségnek kell tehát tekintenünk Váli Mari Emlékeinek — habár csak szemelvényes — nyilvánosságra hozatalát.

A szövegválogatás és a szövegközlés munkájához azonban szeretnénk néhány észrevételt tenni. Az Emlékek végéhez csatolt jegyzetben azt olvashatjuk, hogy a kiadó a szövegből a Jókaival foglalkozó részeket „megközelítő teljességgel” válogatta ki közlésre, a távolabbi családra vonatkozó részekből csak annyit hozott, amennyi a megértéshez okvetlenül szükséges volt.

Azonban a kéziratban maradt anyag — az egész mű $\frac{2}{3}$ -ad része —, nem csupán családi vonatkozású szövegeket tartalmaz, hanem bőven találhatunk benne társadalomtörténeti, helytörténeti szempontból érdemleges részeket, mint például a XIX. század derekának iskolaügyére, nevelési elveire vonatkozó fejezeteket, vagy a Pápa városa szempontjából érdekes adalékokat. Jöcskán kimaradtak a közlésből Jókaival — ha nem is személyes élmény alapján — foglalkozó részetek, például a Sajó c. fejezet, mely az abszolutizmus korának hangulatát tükrözi. A Váli Mari életére vonatkozó olyan szövegrészek, melyek a szerző életelvéit, felfogását tartalmazzák, szintén nem tekinthetők egészen fölöslegeseknek, hiszen a kor kispolgári-nemesi társadalmának gondolkodására vetnek világot. XIX. századi emlékirat- és naplóirodalmunk nem

annyira gazdag, hogy az ilyenfajta mű, mint Váli Marié, ne tarthatna számot általános érdeklődésre. Véleményünk szerint helyes lett volna tehát, — ha már semmiképpen nem volt mód teljesebb szövegközlésre —, ha a megfelelő helyen a kiadó legalább tartalmi, tárgyi tájékoztatást adott volna a kihagyott szövegről. Ezzel a kiadvány nagy segítségére lett volna a tudományos érdeklődésű olvasónak, mert tájékoztatást adott arról, hogy mi az, amit Váli Mari Emlékeinek kéziratában még kereshet — és találhat.

Az Emlékek keletkezéséről Lukácsynak a szöveg elé írt bevezetésében azt olvashatjuk, hogy Váli Mari hatvanöt éves korában, a Jókai halálát követő megrendülés napjaiban írta meg emlékiratait. Ezt helyesbíteniünk kell: Váli Mari nem Jókai halála után, hanem még az ő életében kezdte el írni művét, sőt még maga Jókai is olvasta az elkészült részeket. Mikor 1904-ben az 1889-es évhez ért, akkor halt meg Jókai. Ezután csak 1909-ben folytatta tovább az írást Váli Mari és 1910-ben fejezte be. 1913-ban az Emlékek hiteles kéziratát elhelyezte a Széchényi Könyvtárban. A szöveg jelenlegi közlése azonban nem ennek a hiteles kéziratnak az alapján történt, hanem a család birtokában levő másolatból. Ha az Emlékek kiadója a szövegközlést nem a hiteles kézirat alapján végezte is (ami önmagában véve is vitatható eljárás), azt a kiadás előtt föltétlenül alaposan át kellett volna tanulmányoznia. Ez tartalmazza ugyanis a szerző intencióit a legközvetlenebbül, s ezek kötelezőek a kiadóra a szerző halála után is. Az utókornak éppen az a feladata, hogy az író minden körülmények között úgy szólaltassa meg, ahogyan ő a maga idején megszólalni kívánt. Ez lényegében a „szerzői jog”-nak, ha nem is paragrafusba foglalt, mélyebb értelme és jelentősége.

Mindezzel kapcsolatban még egy elég jelentős körülményről kell megemlékeznünk, amely úgy látszik, elkerülte a kiadó figyelmét. Az Emlékek kéziratának a Széchényi Könyvtárban őrzött hiteles szövegét Váli Mari közvetlenül a letétbe helyezése előtt két olyan záradékkal látta el, amelyekkel még nyomatékossá akarta tenni művének fő célját, ami nem egyszerűen csak Jókainak és környezetének a szerető rokon szemüvegén keresztül való bemutatása volt, hanem elsősorban: Jókai személyének megvédése, igazolása. Ez a körülmény Váli Mari emlékiratírói minőségét jelentékenyen megnöveli. Jókai ugyanis második házasságával kapcsolatban, nagyrészt a család egy részének tapintatlan, sőt ellenséges magatartása következtében, országosnak mondható gúny- és rágalomhadjárat középpontjába került. Ennek a magatartásnak a család részéről egyrészt társadalmi, másrészt anyagi okai voltak, s lényegében véve megkeserítették Jókai életének utolsó szakaszát. A család másik része, amely távolabb állt az eseményektől és az érdekektől, józanabb álláspontot képviselt. Ennek a félnek legjózanabb és legtekintélyesebb tagja: Váli Mari vállalta magára felelőssége teljes tudatában a „védőügyvéd” szerepét. Ő erre mindenképpen illetékes is volt. Erkölcsei tekintélye, a családban közismert igazságossága eleve hitelessé tették mondanivalóját. Jól ismerte a szereplő személyek mindgyikét. Szülei elbeszéléseiből és saját élményei alapján Jókai életének minden mozzanatáról értesült. Most, amikor szeretett Móríc bátyját a méltatlan támadások pergőtüzében szenvedni látta, elvonult lelki szemei előtt egész élete. Kereste az okot, hogy miért történt mindez így, és abban találta meg, hogy ha az ifjú Jókai első szívbéli vonzalma kisvárosi társadalmi és családi előítéletek miatt nem szenved hajótörést, akkor élete másként, talán szerencsésebben alakulhatott volna. Akkor nem lett volna kiszolgáltatva idős korában Laborfalvi Róza unokája szeszélyeinek, nem lett volna magányos és elhagyott – mert ezek a körülmények késztették az újból való megnősülésre.

Ez a gondolator ilyen okozati összefüggésben félreismérhetetlenül, egészen világosan és erősen hangsúlyozottan jut kifejezésre Váli Mari Emlékeiben. Még egészen távolinak látszó gondolatmeneteiben is erre céloz valamilyen formában. Amennyire tehát tudatos védírat Váli Mari műve Jókai mellett, ugyanakkor tagadhatatlanul vadirat azokkal szemben, akik második házasságát magatartásukkal előidéztek. Éppen ezért nehéz lenne elfogadnunk Lukács Sándornak azt a megállapítását, hogy Váli Mari „hangjába mindig elnéző, meleg szeretet vegyül”, ha Laborfalvi Rózáról ír. Szépsége és színművészete kivívta ugyan csodálatát és elismerését is,

de gyerekkorában mindig megmagyarázhatatlan félelmet érzett vele szemben, később pedig magában súlyosan hibáztatta, hogy Móríc bátyját nem tette olyan boldoggá, mint ahogyan azt az ő jósa, gondoskodó, elnéző szeretete megérdemelte volna. Léptenyomon, nyíltan és burkolt célzásokban kifejezésre juttatja Váli Mari azt a meggyőződését, hogy Laborfalvi Róza nagyravágyó, hiú, pazarló, zsémbeskedő, uralkodni vágyó természetével csak megnehezítette férjének az életét és még a munkában is akadályozta. Leányával és unokájával szemben folytatott helytelen nevelési rendszere pedig arra vezetett, hogy az utóbbi sem tanúsított Jókai irányában hálát és szeretetet, amiért örökre fogadta, sőt második házassága alkalmává a legélesebben szembefordult vele. Ezért fűzte Váli Mari ehhez a fejezetcímhez: „*Hogyan lett Laborfalvi Róza unokája Jókai Mór leányává?*” utólag ezt a megjegyzést: „*Ennek nyilvánosságra hozhatásáért szántam rá magamat az Emlékek megírására.*” — Ha minket, Váli Mari Emlékeit olvasva, nem elsősorban érdekel is a Jókai második házassága körül kitért botránykrónika: ha a szerző kifejezetten ennek tisztázása érdekében írta meg a művét, akkor ez a körülmény a kiadó részéről a bevezetésben legalább néhány mondatot megérdemelt volna, hiszen az Emlékek teljesebb megértését segítette volna elő.

Nem érthetünk egyet Lukácsynak a szöveg bevezetésében Váli Mari egyéniségevel kapcsolatban tett néhány megjegyzésével sem. Váli Marinak egész élete arról tanúskodik, hogy mindvégig erős akaratú, határozott, céltudatos ember volt, akinek életeleme a munka, főként a másokért végzett munka. A család mindig számíthatott rá: ahol szükség volt rá, mindig kész volt segíteni. Természetesen nem volt mentes emberi gyöngeségektől sem. De azért éppen nem volt sápitózó, mások nyakán élő, kellemetlen rokon, hanem feloldódott az általa felnevelt rokon gyermekek sorsában és saját otthont teremtett magának. Mindig boldog volt, ha Móríc bátyja közelében élhetett, de inkább visszavonult ettől is, ha ezért Laborfalvi Róza vagy unokája szeszélyeit kellett volna eltűrnie. Föltétlenül tekintély volt a családban, akinek véleményét kikérték, nem pedig, ahogy Lukács Sándor írja: „*rokon, akinek igazában otthona sincs*”, akinek „*helye a konyhában vagy a gyerekszobában volt*”, aki „*ingyen pesztra mások gyerekei mellett*”. Egy ilyen „*tedd-ide tedd-oda rokon*”-ban hogyan is lehetett volna annyi írói tehetség, mint amilyen Váli Mari emlékeit megírta?

Összegezve az elmondottakat: Váli Marit az Emlékek részleges megjelenése alapján is be kell sorolnunk a XIX. század emlékiratírói közé. Érdemleges méltatásának azonban

az egész műre ki kell terjedni, s erre a most ismertett kötettel kapcsolatban nincs mód.

Külső kivitelében a kiadvány elismerést érdemel. A szerkesztéssel kapcsolatban megemlítjük még, hogy — ellentétben a jelenleg inkább szokásos, gyakran előforduló túljegyzeteléssel, ez a szöveg valamivel több jegyzetet is elbirt volna. Így például kevés

konkrét adatot közöl magáról a szerzőről, és szívesen vettünk volna egy-egy lábjegyzetet pl. Tarczy Lajosról, Bocsor Istvánról, Szigeti Józsefről, Kerkápoly Károlyról, Baldácsy Antalról, vagy Csokonai Lillájának öregkori életkörülményeiről.

Csapodiné Gárdonyi Klára

FENYŐ ISTVÁN: AZ AURÓRA. (EGY IRODALMI ZSEBKÖNYV ÉLETRAJZA)

Irodalomtörténeti Füzetek 4. sz. Bp., 1955.

1955 utolsó napjaiban jelent meg az Akadémiai Kiadónál Fenyő István munkája, Az Auróra. Örvendetes e tanulmány megjelenése, mert az elsők között cáfolta meg azt a — sajnos igaz — megállapítást, hogy a fiatalok nem szeretik eléggé a pontos filológiai munkát. Fenyő István tanulmánya lelkiismeretes kutatómunkára vall. Kis könyve nagy seregszemle, amelyben nem maradt feltáratlanul a kevésbé ismert írók és költők munkássága sem. Függelékével pedig a korszak kutatói nem csekély értékű tájékoztatóval és mutatóval gyarapodtak. Nem véletlenül említjük első helyen pozitív értékűnek a függelékét: pontosságával és megbízhatóságával ez tölti be legjobban szerepét.

Fenyő István tanulmányára is illik az a gyakran elhangzó megállapítás, hogy „erényéből fakadnak hibái”. Szép feladat, ha valaki arra vállalkozik, hogy nem éppen kedvező körülmények között, a filológiai pontatlanság vádját — személyén túlmenő értékkel — *kivédi*. De vajon ez a feladat megkívánta-e azt, hogy a tanulmány írója lemondjon az elvi értékelés szép feladatáról? Mert Fenyő István könyvének egyik legszembevetőbb hibája az elvi értékelés világos, következetes — a történetiség szem előtt tartása melletti — végigvezetésének hiánya. „Hibái erényéből fakadnak” — mintha előre attól félt volna, hogy munkáját eleve a filológia hiányának vádjával fogadják.

Hatalmas anyagot dolgozott fel, de tanulmánya nem egy helyen ismertetés lett. Adatai lehúzták a részletek vizsgálatába és így nem tudta megadni az Auróra távlatait, teljes értékű irodalomtörténeti jelentőségét. Ennek következménye a tanulmány (mint irodalmi alkotás) szerkezetének, felosztásának és az előadás menetének hibája is. — (A szerkezet lazaságát fokozza, hogy közvetlenül az *irodalmi zsebkönyv* tárgyalása elé mechanikusan 11 oldalas *történelemkönyvbe* illő fejezetet tesz.) Igaz, a tanulmány írója-

v nak sokféle szempontot kellett figyelembe vennie, hiszen nem egységes életműről szól, hanem irodalmi zsebkönyvről, amelynek ahány—annyiféle munkatársa volt, különböző életkorúak, világnézetűek stb., írók és dilettánsok, akik mégiscsak egy Pestet irodalmi központnak tekintő zsebkönyvbe írtak. S ez az Auróra egyik jelentősége — amit Fenyő István nem mond ki határozottan a maga helyén — hogy ti, az éppen általa említett korábbi több központú (vidéki jellegű) irodalmi életet egyetlen centrumba igyekezett összefogni. A bevezető Polgárosulás és irodalmi élet c. fejezetének minden megállapítását el lehet fogadni, de miért nem írja meg Fenyő István azt is, hogy ez a polgárosodás nem nemzeti jellegű, hogy Pest lényegében német város (még Petőfi korában is az!). Magyar irodalmi centrummá tétele nem ettől a polgárosulástól függ döntően, hanem a Pestre özönlő fiatal magyar értelmiség törekvéseitől. Kármántól kezdve — s mindazok, akikről Fenyő István is nagyon helyesen ír — az értelmiség viszi az irodalmi életben a vezető szerepet. Törekvéseiben kevésbé támaszkodhatott a pesti polgárságra, legfeljebb a vidéki, irodalmat támogató nemesi mecénásokra (ez utóbbit Fenyő István is észreveszi).

A tanulmány írójának nézőpontjai (elsősorban a beosztást tükröző címekben) erősen keverednek. Az senki előtt sem vitás, hogy a zsebkönyv vizsgálatánál a történelmi szempontnak kell érvényesülnie. Ezt Fenyő István tisztán látta és a tanulmány gerincét a történelmi vonal fő fejezeteivel jelöli. De nem ilyen érthető és világos a főfejezeten belüli felosztás. A társadalmi kategóriák keverednek nembeli (nőírók, férfiírók) kategóriáival, stíluskategóriák az eredeti nagyságok és epigonköltők ismerveivel, az Aurórának, mint *zsebkönyvnek* terjedését, példányszámát egy *napilap* hasonló fokmérőjével hasonlítja össze, stb., stb. Néhol csak egy